

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Л.І. Хомутенко, к.е.н.,

Українська академія банківської справи

Інтеграція України в світове господарство, її участь в міжнародних економічних відносинах тільки починається, і від того, наскільки ефективним має бути цей процес, залежить не лише формування конкурентного зовнішньоекономічного середовища країни, а й можливість розвитку конкурентної національної економіки. Тому застосування належних механізмів інтеграції України в світовий економічний простір є надто складним питанням.

Важливим фактором і одним із засобів державного регулювання, що сприяє розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, розширенню експорту країни є система економічного стимулювання, яка в значній мірі впливає на нарощування виробництва й експорту продукції, залучення іноземних інвестицій, передової науки і технології, раціоналізації товарної і географічної структури експорту та імпорту. Стимулювання зовнішньоекономічної діяльності є складовою частиною загального господарського механізму стимулювання росту ефективності виробництва. Для підвищення дієвості механізму "заохочення" зовнішньоекономічних зв'язків необхідно визначити його взаємозв'язки із загальною системою, пріоритетність у досягненні кінцевих результатів, орієнтацію стимулів на загальні соціально-економічні цілі й завдання. У той же час система стимулювання зовнішньоекономічної діяльності має свої підсистеми: економічні форми й методи, важелі та інструменти.

Розв'язання в Україні довгострокових задач перебудови відтворюючого механізму, активізації факторів росту - довготривалий процес, який включає не тільки внутрішні зміни, але і пов'язаний із зовнішньою орієнтацією економіки. Стимулювання економічного росту країни передбачає розвиток і

підйом усього національного господарства на більш високий рівень, створення конкурентоспроможної економіки. Прискорення у всіх галузях господарського комплексу науково-технічного прогресу, підвищення продуктивності праці є гарантом якості і конкурентоздатності продукції, що в свою чергу є показником ефективності розвитку зовнішньоекономічної сфери. Тому формування моделі зовнішньоекономічного розвитку України у новій якості в умовах ринкової економіки передбачає використання принципово нових підходів у створенні системи економічного стимулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Як відомо, практично у всіх розвинених країнах створений комплексний і гнучкий механізм сприяння держави вивозу експортної продукції, який характеризується різноманітними формами і активною участю держави у розвитку цієї діяльності. Експорт товарів для цих країн є одним із вирішальних факторів економічного росту, підвищенню завантаження виробничих потужностей, гальмування зростаючого безробіття. Так, за оцінками, втрата Великобританією 1% питомої ваги у світовій торгівлі призводить до скорочення 250 тис. робочих місць у переробній промисловості, а втрата 1% внутрішнього ринку на користь імпорту - звільнює 180 тис. робітників. Навпаки, один додатковий млрд. фунтів стерлінгів експорту створює 180 тис робочих місць¹. Витрати держав на експорт продукції постійно збільшуються, при цьому вони окупаються ростом прибутків від зовнішньої торгівлі, збільшенням виробництва, науково-дослідних розробок, ростом надходжень від податків і більш раціональним розвитком економіки.

Експорт зумовлює валютні можливості країни. У зв'язку з цим проблема стимулювання розвитку і підвищення ефективності експортних поставок в Україні є досить актуальною. Було б доцільним з нашого боку проводити формування експортоорієнтованих виробництв за допомогою гнучкої системи економічного стимулювання, зважаючи на досвід розвинених країн.

¹ Западная Европа: парадоксы регулирования /Отв. ред. В.Н.Шенаев. В.И.Кузнецов. - М.: Мысль. 1988,- С. 129

Система стимулювання експорту в Україні повинна будуватись перш за все на створенні особливо сприятливих умов експортуючим підприємствам усередині країни, формуванні довгострокових конкурентних переваг вітчизняних товаровиробників. Необхідно, з одного боку, проводити стимулювання інвестиційної активності перш за все у конкурентоспроможних галузях економіки, а з іншого - певною мірою підтримувати експортерів засобами фінансово-кредитної, податкової і страхової системи.

У системі міри впливу на зовнішньоекономічні зв'язки важливе місце посідає система фінансово-кредитного заохочення. Конкретними кроками у стимулюванні експортної діяльності через фінансово-кредитну систему повинні бути: державне фінансування ефективних проектів, які забезпечать значні валютні надходження; державні позики окремим галузям із невисоким відсотком і терміном повернення протягом декількох десятиріч; залучення комерційних банків до кредитування експорту. Обмеженість у споживанні товаровиробниками кредитних ресурсів паралізує виробництво. Саме тому найважливішим засобом стимулювання розвитку експорту в Україні повинно стати його кредитування. Необхідно відрегулювати систему державного кредитування експорту з нижчими процентними ставками й при цьому подовжуючи терміни кредитування. Пріоритетність у наданні експортних кредитів повинна віддаватися високотехнологічній і наукоємній продукції. Без цього експорт машин, обладнання, що здійснюється на світових ринках, з розстрочкою платежу не тільки розширити, але й зберегти на сьогоднішньому рівні неможливо.

У промислово розвинених країнах широко використовується практично нова форма регулювання кредитних відносин як рефінансування банківських експортних кредитів і регулювання процентних ставок по них. Це проявляється у вигляді виплати по банкам, які надають кредити, різниці між офіційно фіксуємою пільговою ставкою по експортним кредитам і ринковою вартістю кредитів. Рефінансування банківських кредитів і субсидування

процентної ставки здійснюється за рахунок державних коштів, розмір яких встановлюється парламентом.

Відносно новими формами фінансово-кредитного стимулювання експорту є також операції на підставі факторингу, форфейтингу і лізингу, їх поява зумовлена швидким зростанням експорту дорогого устаткування, посиленням конкурентної боротьби на світових ринках та зростанням ролі кредиту у розвитку міжнародної торгівлі.

Фінансування зовнішньоторговельних операцій на підставі факторингу розширює можливості експортерів у наданні короткострокових фірмових кредитів. Факторингова компанія є спеціалізованою фінансовою установою, що надає експортеру, який продає товар на умовах кредиту ряд послуг. Це і зобов'язання перед експортером по стягненню заборгованості, обліку експортних тратт, контролю та інше. Таким чином, стягуючи борги з покупця фактор - компанія бере на себе ризик за кредитами. Але факторинг, як правило, не покриває політичних та перевідних ризиків, тоді як форвейтор за ці ризики несе відповідальність. Форфейтинг - це вид кредитування експортера шляхом придбання векселів або інших боргових вимог. Цей вид має деякі переваги для експортера: прискорюється одержання ним коштів за товар, який експортовано, експортер звільнюється від ризику неплатежу а також ризику, пов'язаного з коливанням ставок відсотка. Здійснення операцій на ринку форфейтингу дозволило експортерам подовжити строки кредитування покупця до 5 років і більш, оскільки ризик, що бере на себе банк-форфейтор підвищує зацікавленість інвесторів у тривалому розміщенні коштів. Такий вид фінансового стимулювання експорту як лізинг полягає в тому, що лізингова компанія надає в оренду матеріальні цінності у вигляді одержання кредиту, що істотно поліпшує просування продукції експортерів на зовнішній ринок.

Досить розвинений механізм кредитно-фінансового заохочення в Японії, Великобританії, Франції, Італії, які кредитують до 40% свого експорту. Створені при цьому спеціальні фонди, організації, банки направляють

кредити перш за все на виконання довгострокових програм реалізації. В значній мірі своїм успіхом на міжнародних ринках корпорація "Боїнг" зобов'язана пільговим кредитам "Ексімбанка", за рахунок яких, іноземні держави купували її літаки.

Стимулюючі заходи зовнішньоекономічної діяльності дозволяють підняти зацікавленість підприємств у випуску експортної продукції і розширити коло експортуючих фірм.

Основну роль у фінансовій підтримці підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, повинна відігравати податкова політика. У ринковій економіці податкові важелі вважають найбільш ефективним інструментом її регулювання.

Одним із засобів державного стимулювання за рахунок бюджету через податкову політику є субсидування експорту, яке використовується у країнах Заходу. Воно полягає у частковому або повному звільненні експортерів від сплати внутрішніх податків. Експортерам повертаються митні збори і податки, сплачені при імпорті сировини, напівфабрикатів, необхідних для виготовлення експортних товарів; вони звільняються від оплати податків на матеріали, що використовуються у експортному виробництві, надається можливість прискореної амортизації основного капіталу, що дозволяє знизити вартість товару і створює переваги у реалізації експортної продукції. Як правило, субсидування зовнішньоекономічних операцій використовується у тих галузях, які мають найбільшу конкуренцію. Перш за все це експорт сільськогосподарських товарів, а також судів, літаків, субсидування яких застосовують практично усі їх основні постачальники - США, Японія, Великобританія, Франція, Германія, Швеція. Однак використання субсидій чітко регламентується правилами ГАТТ - Угодою про субсидії і компенсаційні збори.

У рамках Уругвайського раунду новим у підході ГАТТ стало введення такого поняття як "законні" субсидії, тобто допущені до застосування у протилежність "незаконним", використання яких у зовнішній торгівлі

заборонено. До числа "законних" були віднесені субсидії, що застосовуються у зв'язку з охороною навколишнього середовища і регіональним розвитком, а також мінімальні кількісні параметри, нижче яких субсидування автоматично признається "законним".

Але перш ніж застосовувати експортні субсидії необхідно визначити ефект від цієї міри, бо виграш або програш експортуючої держави прямо залежить від того, чи можливо за рахунок збільшення обсягу продаж компенсувати збитки, що виникли через погіршення умов торгівлі, тобто зниження експортної ціни.

В українській економіці ці важелі до недавнього часу фактично не використовувались. Вироблення зовнішньоекономічної стратегії, розвиток експортної бази України повинні передбачати таке оподаткування експортних операцій, яке б стимулювало підвищення технічного рівня підприємств, виробництво конкурентоспроможної продукції і завоювання нових ринків збуту. У практиці податкового законодавства України визначений механізм і порядок отримання податкового кредиту для розширення експорту виготовленої продукції, організації виробництва продукції, що заміняє імпорту, впровадження у виробництво "ноу-хау".

Одним із напрямів підтримки експорту є поміч державним представництвам за кордоном, які займаються рекламою національних товарів, підтримкою приватних фірм через відкриття закордонних контор, фінансування досліджень іноземних ринків та інше. Так, наприклад, Великобританія у восьмидесяті роки щорічно організовувала 300-400 закордонних виставок, де більша частина витрат на організацію покривалася за рахунок держави. Аналогічну поміч своїм експортерам надають посольства Японії, Франції, Германії та інших розвинених країн.

Входження України в ринкову економіку передбачає створення ефективної системи страхування в країні. В міжнародній практиці спостерігається поступове розширення діяльності страхування експорту. Нові правила допускають страхування до 10% вартості угоди, при цьому

підвищується термін страхування, полегшуються умови виплати страховки та інше. У зовнішньоекономічному співробітництві страхуються угоди, що укладаються з іноземними контрагентами, політичні й економічні ризики. До них належать: неотримання платежу від імпортера, затримка поставок, зміни валютного й ліцензійного контролю в країні імпортер¹, державні перевороти, стихійне лихо. Ключове місце у страхуванні зовнішньоекономічної діяльності займає транспорт оскільки товарообіг перш за все, підвладний ризикам, пов'язаним з перевезенням вантажів.

Страховий ринок в Україні має ознаки цивілізації. Законом "Про страхування" передбачено обов'язкове страхування відповідальності авіаперевізника й виконання по відшкодуванню збитків, яких зазнали пасажирів, багаж, пошта, вантаж; страхування відповідальності експлуатанта повітряного судна за втрати при виконанні авіаційних робіт, страхування робітників замовника авіаційних робіт, осіб, пов'язаних із забезпеченням технологічного процесу при виконанні авіаційних робіт і пасажирів, які перевозяться за його заявою без придбання квитків, страхування авіаційних суден. Але при цьому чомусь не передбачено обов'язкове страхування морських перевезень, відповідальності судновласників, судів.

Значні прибутки у зовнішньоекономічних зв'язках приносять "туристичні послуги". Законом "Про туризм" передбачено обов'язкове страхування туристів від нещасних випадків. Незважаючи на це у Законі "Про страхування" такий вид послуг відсутній. Підприємства, які беруть участь у зовнішньоекономічному співробітництві, зацікавлені у розвитку такої системи, яка б охоплювала всі ризики, пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю. На українському страховому ринку відчувається відсутність належного механізму страхування ризиків, торговельних угод.

За кордоном такі операції беруть на себе державні страхові організації, наприклад, у Великобританії гарантування експортних кредитів здійснює урядовий департамент гарантій експортних кредитів, який гарантує експортерам стягнення збитків від 85 до 100 %. У США ці функції здійснює

Експортно - імпорتنий банк, у Франції - Французька страхова компанія у зовнішній торгівлі, у ФРН - акціонерне товариство "Гермес" і міжміністерський комітет по експортним кредитам² або ці функції покладені на приватні страхові компанії, як наприклад, у Бельгії, Германії, що здійснюють ці операції за рахунок наданих державою коштів. Але не все може бути застраховане з різних причин. Це і "не страхування" ризику, й просто відсутність комерційного інтересу до укладання такого роду страхування.

Також закон не дає однозначного визначення видової приналежності страхування кредитів, немає і загальних умов страхування кредитів. У зарубіжній страховій практиці страхування кредитів виділено в окрему по позицію, визначена їх класифікація й кваліфікація . Майбутнє страхового ринку України і його вплив на зовнішньоекономічні зв'язки й на економіку країни в цілому буде залежати від того, яку роль буде відігравати держава у цьому питанні. Необхідна подальша науково обґрунтована робота по вдосконаленню законодавства в області страхування, підтримка у проведенні недержавного обов'язкового страхування. Необхідно створити систему державного гарантування експортних кредитів. Державні гаранті будуть суттєвою підтримкою експортерів, що дозволить отримувати пільгові кредити у комерційних банках, оскільки держава буде брати на себе ризик неотримання платежу.

Важливим елементом ефективності виробництва і, в кінцевому результаті, завоювання ринків збуту є здійснення і впровадження результатів досліджень науки, технології й освіти. Впровадження досягнень науково-технічної революції приводить до істотних змін в галузевій структурі виробництва, дозволяє випередити конкурентів внаслідок випуску продукції, яка за своїми характеристиками є кращою за аналогічні вироби інших країн. Якість і нові техніко-економічні показники продукції є одним з важливих факторів її конкурентоспроможності.

² Максимова Л.М., Носкова И.Я. Международные экономические отношения. - М : Банки и биржи. ЮНИТИ. 1995 -С. 108

З метою створення певних умов для науково-технічного розвитку в Україні вже прийнято ряд законодавчих актів, які передбачають окремі фінансово-кредитні й податкові пільги. У той же час існуючі незначні пільги в оподаткуванні не сприяють підвищенню ефективності науково-технічного прогресу. Між тим в Україні формуються умови для залучення винаходів закордонних авторів і контроль над ними. Цьому сприяють встановлені розміри ставок патентного збору для іноземних юридичних осіб, для яких мінімальна заробітна плата встановлена - 600 доларів США. У зв'язку з цим патентування в Україні зарубіжних досліджень і промислових зразків обійдеться набагато дешевше, ніж у себе на батьківщині.

Якщо подивитися на досвід зарубіжних країн, то можна звернути увагу на те, що розвиток і впровадження науково-технічних досягнень у виробництві розглядаються як один з важливих аспектів економічної політики. У системі мір по стимулюванню нових технологій важливе значення приділяється як збільшенню державних витрат на НІОКР, так і поліпшенню структури цих витрат. Пріоритетне стимулювання нових технологій здійснюється через систему заходів непрямого державного регулювання. Пошук нових напрямків, йде через податкову політику, яка впливає на рентабельність інноваційних проектів і пов'язаний з ними ризик, зниження ставок прибутків на підприємства і на доходи, стимулює інноваційну активність; через систему фінансування, зокрема дрібних і середніх підприємств; через зовнішньоекономічні відносини, оскільки їх інтенсифікація створює "ефект навчання", що підвищує компетенцію зайнятих питаннями інновацій і напроти обмеження експорту діє як бар'єр в розвитку інновацій; через конкурентну політику; через структурну політику. Так у Великобританії держава фінансує до 40% всіх витрат на НІОКР, 20-30% у Франції і Норвегії, 10-20% у Канаді, ФРН, Італії, Швеції, існує три канали для підтримки НІОКР - державні дослідницькі лабораторії, університети і дослідження промислових фірм, які фінансує уряд.

В Україні ж спостерігається заморожування власних науково-технічних розробок, скорочення науково-дослідних і конструкторських закладів, зниження обсягів використання науково-технічних досягнень у виробництві, що свідчить про значене зменшення фінансування науки державою. На відміну від розвинених цивілізованих держав, де виділення коштів на науку становить 2-4% від валового внутрішнього продукту, в Україні ця цифра становить не більше 0,7%.

Необхідно як можна раніш уряду України приділити увагу науково-технічній політиці. Ми прагнемо відкритої економіки, підвищення конкурентоспроможності українських товарів на світовому ринку, але при цьому зменшуємо фінансування на науково-технічний прогрес. Тим самим зумовлюючи деградацію науково-технічного і виробничого потенціалу, що призводить до розвитку сировинної спрямованості експорту та невиправданому імпорту в країні. Необхідно розвивати експорт передової наукоємної продукції, що має найбільшу конкурентоздатність на світовому ринку і являється показником загального стану економіки, науки, технологічного рівня країни. У законодавстві України необхідно передбачити підвищення стимулюючої ролі пільг на НІОКР.

Складна економічна ситуація наприкінці 70-х років змусила Швецію шукати нові шляхи виходу з неї. У цей же час з'являються інвестиційні фонди, що не мають аналогів у світі. Так, через банківську систему на спеціальні, так звані спільні інвестиційні рахунки, фізичні особи могли перерахувати від 800 крон збережень. Ці кошти інвестувались в акції компаній, зареєстрованих на головній фондовій біржі. На цю форму збережень розповсюджувались суттєві податкові пільги - прибутки від дивідендів не оподатковувались, якщо вони не становили більш 7,5 тис. крон на рік. У 1985 році капіталовкладення фондів досягли 2 млрд. крон. Таким чином уряду вдалося мобілізувати для інвестицій і спрямувати в одне річище накопичення приватних компаній, відрахування з заробітної плати, особисті збереження населення. Основними напрямками інвестицій стали

фінансування НІОКР, стимулювання технічного розвитку виробництва, підвищення якості і конкурентоспроможності шведських товарів на світовому ринку.

Україна, вивчивши досвід Швеції у стимулюванні технічного розвитку і конкурентоспроможності свого виробництва через інвестиційні фонди компаній, може створити у себе подібні інвестиційні фонди.

Стимулюючі заходи по розвитку зовнішньоекономічної діяльності широко використовуються розвиненими країнами світу. У ряді країн, таких як Франція, Італія, Норвегія, Португалія створені спеціальні фонди для зміцнення експортного виробництва, його спеціалізації. Значна частина експортних витрат покривається за рахунок бюджетних коштів і державних фондів. Державний апарат взаємодіє з підприємствами, фірмами через пошук експортних контрактів. Крім того, у багатьох країнах експортери мають підтримку на офіційному рівні, у закордонних поїздках глав і членів уряду їх супроводжують групи бізнесменів, використовуючи візити для укладання нових договорів.

У межах змін форм і методів державного регулювання економічного розвитку в сторону їх зближення з реальними процесами сьогодення стимулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно розглядатися як засіб здійснення найважливішого тактичного завдання сучасного етапу. Нехтування товарно-грошовим механізмом і комерційними принципами економічного сприяння перешкоджає вирішенню складних господарських проблем, зумовлює подальшу дезінтеграцію відтворюючого механізму.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, використання стимулюючих заходів для розвитку цієї діяльності повинно ґрунтуватися на національне законодавство у зовнішньоекономічній сфері, яке б забезпечило економічні і політичні умови суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності щодо пристосування до кардинальних зрушень, що відбуваються у світовому господарстві і міжнародних економічних відносинах.

Список використаних джерел

1. Западная Европа: парадоксы регулирования /Отв. ред. В.Н. Шенаев, В. И. Кузнецов.- М.: Мысль, 1988.
2. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. Учебное пособие для вузов.- М.: Международные отношения, 1997.
3. Ломакин В.К. Внешнеэкономическая политика Великобритании. - М.: Международные отношения, 1988.
4. Максимова Л.М., Носкова И.Я. Международные экономические отношения.- М.: Наука и биржи. ЮНИТИ, 1995

Summary

In the article the questions of provision of economic incentives of foreign trade activities are considered. The Influence of finance-credit, tax, insurance system of the export sectors is analyzed. The analysis is based on experience of the developed countries. The Influence of the scientific achievements, creation of investment funds of the expansion of export, creation of the competitive economy is examined.